

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ
ΣΤΟΥΣ ΕΛΕΑΤΕΣ

Τό ὄν, νοούμενο σάν αντικειμενική καί υπερβατική πραγματικότητα καί σάν απόλυτο σημείο αναφορᾶς τοῦ ἐμπειρικά δεδομένου φυσικοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἔννοια πού γεννήθηκε μαζί μέ τούς Ἐλεάτες φιλοσόφους. Γύρω ἀπό αὐτή τήν ἔννοια, τή δυνατότητά της καί τήν ἀναγκαιότητά της, τή θεμελίωσή της καί τήν ἀποσαφήνισή της, πλέχτηκε ὀλόκληρη ἡ Ἐλεατική φιλοσοφία, ἀποκρυσταλλώθηκε ὁ προβληματισμός της στό σύνολό του καί ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τῆς κατοπινῆς Ὄντολογίας σάν Μεταφυσικῆς.

Μιλοῦμε γιά ὄν νοούμενο ἀπό τούς Ἐλεάτες σάν αντικειμενική καί υπερβατική πραγματικότητα καί σάν απόλυτο σημείο αναφορᾶς τοῦ ἐμπειρικά δεδομένου φυσικοῦ κόσμου, ἐπειδή τό ὄν, νοούμενο γενικά σάν αντικειμενική, ὄχι ὅμως καί υπερβατική, πραγματικότητα καί σάν σχετικό, ὄχι ὅμως καί απόλυτο, σημείο αναφορᾶς τοῦ ἐμπειρικά δεδομένου φυσικοῦ κόσμου, προϋπῆρχε τῆς Ἐλεατικῆς ὄντολογίας, ὄχι μόνο στή Φυσική φιλοσοφία, ἀλλά καί στή Θεογονική ποίηση. Ἐπίσης μιλοῦμε σχετικά γιά Ὄντολογία μεταφυσική, πού ἀρχίζει μέ τούς Ἐλεάτες, ἐπειδή Ὄντολογία φυσική, ἐνδοκοσμική, εἶναι στήν οὐσία της ὀλόκληρη ἡ προηγούμενη Φυσική φιλο-

σοφία και όλόκληρη ή προηγούμενη Θεογονική ποίηση. Αυτό ισχύει βέβαια για μᾶς σήμερα, με τό υπεριστορικό κριτήριο, μολονότι στην περίοδο πρίν ἀπό τούς Ἐλεάτες οὔτε τό γνωσιακό ἀντικείμενο εἶχε ὀνομαστεῖ Ἔον οὔτε ή ἀναφερόμενη σ' αὐτό μελέτη Ἄοντολογία.

Τό Ἔον ὡς εἰδικός φιλοσοφικός ὄρος, με καθορισμένο σημασιολογικό περιεχόμενο, εἶναι ἀποκλειστικό δημιούργημα τῶν Ἐλεατῶν. Οἱ Ἐλεάτες σχημάτισαν αὐτό τόν ὄρο οὐσιαστικοποιώντας τό οὐδέτερο τῆς μετοχῆς τοῦ ρήματος *εἶμί*, τόν εἰσηγήθηκαν στή Φιλοσοφία, και ἀπό τότε ἔχει ἐπικρατήσει σέ παγκόσμια κλίμακα. Ὡστόσο τό Ἔον, πολύ πρίν πλαστεῖ ὡς εἰδικός φιλοσοφικός ὄρος, εἶχε ἀναζητηθεῖ ὡς γνωσιακό ἀντικείμενο μέσα στόν ἐμπειρικά δεδομένο φυσικό κόσμο ὄχι μόνο ἀπό τή Φυσική φιλοσοφία ἀλλά και ἀπό τή Θεογονική ποίηση. Δηλαδή τόσο ή Θεογονική ποίηση ὄσο και ή Φυσική φιλοσοφία στή θεώρηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἀναγνώριζαν ὡς ὄντα, γενεσιουργά αἷτια και κέντρα ἀναφορᾶς τῶν φαινομένων, τούς πρώτους θεούς, πού ἦταν προσωποποιημένες φυσικές δυνάμεις, και τά πρώτα φυσικά σώματα, πού ἦταν νοητά, ὄπως και οἱ θεοί, σάν ἀθάνατα και ἄφθαρτα. Και εἶναι διαφωτιστικό, για τήν ὄντική θέση τῶν ἀρχῶν τοῦ κόσμου στή Θεογονική ποίηση, τό γεγονός ὄτι οἱ πρώτοι θεοί, πού ποτέ δέν ταυτίζονται με τούς μεγάλους θεούς τῆς ἐπίσημης λατρείας, εἶναι κάθε ἄλλο παρά ὑπερβατικά, ὑπερφυσικά ή μετα-φυσικά ὄντα· εἶναι συμ-βατικά, ἐνδοκοσμικά, φυσικά ὄντα, δέν ρυθμίζουν ή κατευθύνουν ἀπέξω ή ἀπό πάνω, σάν ἀρμόδιοι φορεῖς κάποιας ἐξουσίας, τά φυσικά σώματα και τά φυσικά φαινόμενα, ἀλλά εἶναι αὐτοί οἱ ἴδιοι τά φυσικά σώματα και τά φυσικά φαινόμενα· τά φυσικά σώματα και φαινόμενα εἶναι τά σώματα και ή ἐπιφάνεια τῶν ἴδιων τῶν θεῶν στόν κόσμο· οἱ κοσμογονικοί θεοί εἶναι προσωποποιημένες φυσικές δυνάμεις. Ἔτσι στή Θεογονική ποίηση τά ἴδια τά φυσικά σώματα, αὐτούσια, ή Γῆ ή *παμμήτειρα*, ὁ Ὠκεανός, *θεῶν γενεσις*, ὁ Ἡλιος, ή Σελήνη, εἶναι θεοί προσωποποιημένοι. Και ἔτσι στή συνέχεια τῆς Θεογονικῆς ποίησης, στή Φυσική φιλοσοφία, τά ἀπομυθωμένα φυσικά σώματα ὡς ἀρχές τοῦ κόσμου νοοῦνται, ὄπως ὡς τότε μόνο οἱ θεοί, ἀείζωα, ἀγέραστα, ἀθάνατα, ἀνώλεθρα, δηλαδή πραγματικά ὄντα.

Τό Ἔον ὡς γνωσιακό ἀντικείμενο εἶναι ὁ κοινός στόχος σέ κάθε κοσμολογική σκέψη, φιλοσοφική και μή, ὡς τούς Ἐλεάτες. Δεδομένη εἶναι ή κοινή ἐμπειρία ἀπέναντι στή φύση, πού, κατά τήν ἐκφραση τοῦ Ἡράκλειτου, *κρύπτεσθαι φιλεῖ*. Δεδομένη ή κοινή ἐμπειρία ἀπέναντι στήν πολυμορφία και στήν πολυμέρεια τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀπέναντι στή γένεση και στή φθορά, στή μεταβλητότητα και στήν ἀντιθετικότητά του· ἐπίσης δεδομένη εἶναι ή ἀνεπάρκεια τῶν αἰσθήσεων και τῆς κοινῆς ἐμπειρίας νά συλλάβουν τή σημασία αὐτῆς τῆς πρωτεϊκῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀντικειμένου, ὄπως δεδομένη εἶναι και ή τάση τοῦ ἀνθρώπου *σώζειν τὰ φαινόμενα*,

δηλαδή νά τά ἐξηγήσει καί νά τά αἰτιολογήσει μέ τήν ἀναγωγή τους σέ κάποια ἀρχή. Στόχος κοινός λοιπόν εἶναι ἡ ἐξακρίβωση τῆς ταυτότητας τοῦ κόσμου μέσα ἀπό τήν ἑτερότητα τῶν φαινομένων του, ἡ ἐπισήμανση τῆς σταθερῆς οὐσίας του μέσα ἀπό τήν παροδικότητα τῶν μορφωμάτων του, ἡ κατανόηση τῆς ὁλότητάς του μέσα ἀπό τήν πολυμέρειά του, ἡ σύλληψη τῆς ἐνότητας καί τῆς ἁρμονίας του μέσα ἀπό τίς ἀντιθέσεις καί τίς ἀντινομίες του. Τό ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας παραμένει τό ἴδιο, καί γιά τοὺς θεολόγους καί γιά τοὺς φυσιολόγους καί γιά τοὺς ὄντολόγους· ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ἡ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ πραγματικοῦ, εἶναι κοινή ἐπιδίωξη ὄλων τῶν μεγάλων δασκάλων τοῦ πρώιμου ἑλληνισμοῦ, ἀπό τόν Ἡσίοδο, τόν ἐπισημότερο ἐκπρόσωπο τῆς Θεογονικῆς ποίησης, ὡς τόν Παρμενίδη, τόν ἀρχηγό τῆς Ἐλεατικῆς ὄντολογίας. Ἡ μελέτη τοῦ ἀντικειμένου γίνεται χωρίς διακοπές· μόνο ἡ προσπέλασή του παραλλάσσει κάθε φορά· τά κριτήρια μεταβάλλονται, ἡ μέθοδος καί τά μέσα τροποποιοῦνται καί ἀπό αὐτό κάθε φορά προκύπτει διαφορετική ἀνάγνωση τοῦ ἀντικειμένου· ἔτσι ἐσωτερικές διεργασίες ὀδηγοῦν τή μελέτη σέ ἐξελικτικές φάσεις, πού κάποτε ἀπολήγουν στή μετάβαση σέ κάποιο νέο γένος μελέτης. Ἔτσι μέσα ἀπό τό χῶρο τῆς Θεογονικῆς ποίησης ξεπροβάλλει στίς ἀρχές τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἡ Φυσική φιλοσοφία καί ἀπό τό χῶρο τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας περίπου ἕναν αἰῶνα ἀργότερα ἡ Ἐλεατική ὄντολογία.

Ἡ Ἐλεατική ὄντολογία φυτρώνει στό ἔδαφος τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας, ὅπως ἡ Φυσική φιλοσοφία φυτρώνει στό ἔδαφος τῆς Θεογονικῆς ποίησης. Τό κάθε νέο πνευματικό μῶρφωμα γεννιέται ἀπό τό παλαιότερό του, ὅταν τό ἐνιαῖο γνωσιακό ἀντικείμενο ἀρχίζει νά ἐξετάζεται ἀπό διαφορετική σκοπιά, ὅταν ὁ ἀναφερόμενος σ' αὐτό γενικός προβληματισμός ἀνατοποθεῖται σέ ἄλλο πεδίο: ἀπό τό πεδίο τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς Θεογονικῆς ποίησης στό πεδίο τοῦ φυσικοῦ τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας καί ἀπό τό πεδίο τοῦ φυσικοῦ τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας στό πεδίο τοῦ μετα-φυσικοῦ τῆς Ἐλεατικῆς ὄντολογίας. Ἐδῶ θά σημειώσομε ὅτι αὐτή ἡ μετάβαση ἀπό τό ἕνα πεδίο στό ἄλλο συντελεῖται μέσα ἀπό κάποια "αὐθαιρεσία": ἡ Φυσική φιλοσοφία περιορίζει τό πεδίο τοῦ θρησκευτικοῦ καί ἡ Ἐλεατική ὄντολογία περιορίζει τό πεδίο τοῦ φυσικοῦ. Καί τό στένεμα τῆς περιοχῆς τοῦ παλαιότερου εἶναι μιᾶ ἐρμηνεία πού ἐπιχειρεῖται ἀπό τό νεότερο. Ἔτσι, κατά τή Φυσική φιλοσοφία βέβαια ἡ Θεογονική ποίηση δέν περιέχει φυσιογνωσία καί κατά τήν Ἐλεατική ὄντολογία βέβαια ἡ Φυσική φιλοσοφία δέν περιέχει ὄντογνωσία. Ἡ Φυσική φιλοσοφία ἀρνεῖται μέ περιφρόνηση τά πλάσματα τῶν προτέρων καί ἡ Ἐλεατική ὄντολογία ἀρνεῖται μέ περιφρόνηση τὰ βροτῶν δόξας, ὅπως ἡ ἴδια ἀποκαλεῖ τά φυσικά φαινόμενα, πού γι' αὐτήν δέν εἶναι ἀκόμα οὔτε ὄψεις ἀδύλων, ὅπως θά ἀναγνωριστοῦν ἀργότερα ἀπό τόν Ἀναξαγόρα. Ὡστόσο κάθε νέο κίνημα ὀφείλει ὄχι καί λίγα στό παλαιό-

τερό του, σάν απότοκό του από τίς δυνατότητες πού εκείνο δημιούργησε καί από τίς διεργασίες πού εκείνο πέτυχε. Γιά νά αποσαφηνιστεί αὐτή ἡ ἱστορική πραγματικότητα θά βοηθοῦσε ὅπωςδήποτε μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς διαδρομῆς τοῦ προβληματισμοῦ ὡς τούς Ἑλεάτες.

Ἡ Φυσική φιλοσοφία γεννήθηκε στήν Ἰωνία. Ὡς τή στιγμή πού οἱ Ἴωνες ἔκαναν συνείδησή τους τό πρόβλημα τοῦ κόσμου, στόν ἑλληνικό, ὅπως καί στόν ἐξωελληνικό, χῶρο, ἡ κοσμογνῶσις ἦταν διατυπωμένη σέ ὀρισμένους μύθους, πού, προβάλλοντας μιὰ γενεαλογία ἀπό θεϊκά ὄντα, ἐπιχειροῦσαν νά ἐξηγήσουν βασικά ὄχι τόσο τήν οὐσία καί τή δομή τοῦ κόσμου, ὅπως τά ἐννοοῦμε ἐμεῖς σήμερα, ὅσο τήν καταγωγή του καί τήν ἱεραρχία τῶν ποικίλων μορφῶν του. Σ' αὐτούς τούς μύθους, πρῶτα ὄντα, πρίν ἀπό τήν κοσμογένεση, οἱ θεολόγοι ἔβαζαν ὀρισμένα φυσικά σώματα ἢ φαινόμενα, δυνάμεις ἢ καταστάσεις, πού τίς πρόβαλλαν ἀνθρωπομορφικά καί τίς πίστευαν γιά ἀρχαιότερες καί ἀπό τούς μεγάλους θεούς τῆς λατρείας. Ἀπό αὐτά τά ὄντα καί τήν προτεραιότητά τους στή γένεση τοῦ κόσμου μπορούμε νά μιλοῦμε γιά μύθο τοῦ Ὀκεανοῦ, μύθο τῆς Νύχτας, μύθο τοῦ Χάους, μύθο τοῦ Ἀέρα, μύθο τοῦ Ἐρωτα κλπ. Τέτοιους μύθους πῆραν οἱ ποιητές καί ἀνέπτυξαν στίς *Θεογονίες* τους, δηλαδή στίς μυθικές κοσμογονίες.

Κοσμογονία τοῦ Ὀκεανοῦ διαφαίνεται στόν Ὅμηρο, μέ τόν Ὀκεανό στήν προβολή του σάν γεννιήτορα θεῶν. Κοσμογονία τῆς Νύχτας ἐπίσης στόν Ὅμηρο καί στούς Ὀρφικούς, πού προβάλλουν τή Νύχτα σάν ἀφέντρα τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώπων. Κοσμογονία τοῦ Χάους, ἡ μόνη πού ἔφτασε ἀκέραιη ὡς τίς μέρες μας, εἶναι ἡ *Θεογονία* τοῦ Ἡσίοδου. Σύμφωνα μέ αὐτήν πρῶτα ἔγινε τό Χάος, ἡ Γῆ καί ὁ Ἐρωτας. Ὑστερα ἡ Γῆ γέννησε τόν Οὐρανό, τά Ὀρη καί τόν Πόντο. Κοσμογονία τοῦ Ἀέρα ξέρομε ἀπό τόν Ἐπιμενίδη καί κοσμογονία τοῦ Ἐρωτα ἀπό τόν Παρμενίδη καί τόν Πλάτωνα, πού ὀνομάζουν τόν Ἐρωτα *πρώτιστον* θεό.

Κοινά γνωρίσματα στούς ποικίλους τύπους τοῦ κοσμογονικοῦ μύθου εἶναι: ἡ ἰδέα ὅτι ἀρχικά οὐρανός καί γῆ ἀποτελοῦσαν ἐνιαῖο σῶμα, πού χωρίστηκε ἢ μέ τήν πρωτοβουλία κάποιου δημιουργικοῦ θεοῦ ἢ μέ τήν ἐπενέργεια κάποιας ἀπρόσωπης αἰτίας· ἐπίσης ἡ ἰδέα τῆς διαδοχῆς στήν ἐξουσία τοῦ κόσμου, ὥσπου νά ἐδραιωθεῖ ὀριστικό καθεστῶς, μέ κυβερνήτη τόν μεγαλύτερο θεό τῆς ἐπίσημης λατρείας. Ἐκτός ἀπό τήν τεκνογονία, σέ μερικούς μύθους οἱ διεργασίες γιά τή διαμόρφωση τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἐκφράζονται καί μέ ἄλλες βιολογικές παραστάσεις, ὅπως τό αὐγό καί τό δέντρο, ἀκόμα καί μέ ἔργα τέχνης, ὅπως ὁ πέπλος.

Οἱ μορφές τοῦ θεογονικοῦ μύθου, πρίν γίνουν σύμβολα, σάρκωναν ἐμπειρίες τοῦ προεπιστημονικοῦ ἀνθρώπου. Γιά τήν ἀφετηρία τῆς κοσμογονίας βασικές παραστάσεις ἦταν ἡ πλημμύρα καί ἡ θάλασσα, ἡ νύχτα καί τό ξημέρωμα. Τό σκοτάδι καί ὁ κατακλυσμός τῶν πάντων ἀπό τά νερά πρόσφε-

ραν ἀπτή εἰκόνα ἀπό τὸ χάος σάν προεμπειρική κατάσταση τοῦ κόσμου, καί ἡ μετάβαση ἀπό τὴ νύχτα στή μέρα, μέ τὴν ἀνάδυση τῶν μορφῶν μέσα στό φῶς, ἰδέα ἀπό τὴν ἐναρξη τῆς γένεσης τοῦ κόσμου. Ἡ γεννητική δύναμη τοῦ νεροῦ καί τῆς γῆς, σάν διαπίστωση, ἐνίσχυσε τίς παραστάσεις αὐτές, θεμέλιωσε τὴ ζωομορφική καί τὴν ἀνθρωπομορφική ἐπίνοια κατὰ τὴν παραγωγή καί τὴν ἱεράρχηση τῶν μορφῶν καί τῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου καί ὁδήγησε στήν ἐννοια τῆς γενεαλογίας, πολὺ πρὶν οἱ “θεογέννητοι” βασιλιᾶδες, μέ προστατευόμενους ποιητές, τὴν κάνουν ὄργανο πολιτικῆς προπαγάνδας καί ἀρχὴ τῆς ἱστοριογραφίας.

Ἡ Φυσική φιλοσοφία, στήν προσπάθειά της νὰ ἐρμηνεύσει τὴ φύση στό σύνολο καί στὰ μέρη της, ξεκινᾷ ἀπό τίς δομές τοῦ θεογονικοῦ μύθου. Οἱ δομές αὐτές προσδιορίζουν σέ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐπιστημονική σκέψη καί, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε, τὰ μυθικά πρότυπα τοῦ κόσμου, συνειδητὰ ἀπομυθωμένα ἀλλὰ καί ἀσυνειδήτα, λειτουργοῦν μέσα στίς θεωρίες τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων, ἰδιαίτερα τῆς πρώτης περιόδου. Συγκεκριμένα ἡ Φυσική φιλοσοφία παραλαβαίνει ἀπὸ τὴ Θεογονική ποίηση ἔτοιμο τὸ ἀκόλουθο θεματικό σχῆμα: ἀρχική κατάσταση — σπέρμα — χωρισμός τῶν μερῶν τοῦ κόσμου — διαμόρφωση τῶν οὐράνιων σωμάτων καί τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων — γένεση τῆς ζωῆς. Μέ τοὺς πρώτους θεωρητικούς τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας οἱ θεϊκές μορφές τοῦ κοσμογονικοῦ μύθου μεταμορφώνονται σέ ἐννοιες καί μαζί μέ τίς θεωρίες καταρτίζεται καί ἡ γλώσσα τῆς Φυσικῆς, πού δανεῖζεται τὰ πρώτα ἐκφραστικά της μέσα ἀπὸ τὴ θεολογία καί τὴν πολιτική. Ἐτσι ἡ ἀφθαρσία τοῦ θεοῦ γίνεται ἀφθαρσία τῆς “ύλοζωικῆς” φυσικῆς οὐσίας καί ἡ ἐννοια τοῦ κόσμου, πού σημαίνει τὴν τάξη καί τὴ νομοτέλεια, μεταφέρεται ἀπὸ τὴν πολιτεία, γιὰ νὰ δηλώσει τὴ φύση σάν ὀργανωμένο σύνολο.*

Ἡ Φυσική φιλοσοφία, στήν ἀρχική φάση τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς της ὡς Ἴωνική φυσική, γέννημα καί θρέμμα τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ στή ρωμαλέα κοινωνία τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., ἐκφράζει τὴν πρώτη προσπάθεια νὰ ἐρμηνευτεῖ ἡ φύση μεταμυθικά. Ἀφετηρία τῆς Ἴωνικῆς φυσικῆς εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς Φιλοσοφίας γενικά, ἔτσι πού μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἴωνική φυσική εἶναι τὸ πρόσωπο τῆς Φιλοσοφίας στήν ἀρχική φάση τῆς ἐξέλιξής της.

Ὅταν γεννιέται ἡ Φυσική φιλοσοφία, ἡ ἑλληνική κοινωνία ἀναπτύσσεται σέ ὅλους τοὺς τομεῖς. Ὑστερα ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς μεταμυκηναϊκοὺς χρό-

* Γιὰ τὴν καταγωγή καί τὴ σημασιολογική ἐξέλιξη τῶν βασικῶν ὄρων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας βλ. τὸ τμήμα “Μελέτες πάνω σέ ὀρισμένες ἐννοιες” ἀπὸ τὴ *Βιβλιογραφία γιὰ τοὺς Ἐλεάτες*, σ’ αὐτὸ τὸ τεῦχος. Ἐπίσης τίς παραπομπές σέ ἐννοιολογικές μονογραφίες (σελ. 360 ἐπ.) ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἐργασία μου: Ε. Ν. Ροῦσσο, Ἡ Κοσμολογία τῆς Μιλήτου: *Λευκαλίων* 3/11 (1974) 337 - 364.

νους, ό έλληνισμός έχει ανασυνταχθεϊ σέ μεγάλους έθνικούς και κρατικούς σχηματισμούς και έξορμᾶ, για νά δώσει τήν κλασική μορφή τής αρχαίας ζωής του. Οί Έλληνες έχουν άπλωθει στή Μεσόγειο, έχουν επιβληθεϊ μέ τή ναυτιλία και τό εμπόριο, έχουν βελτιώσει τή διαβίωσή τους, τήν κοινωνική και πολιτική οργάνωσή τους. Άνάμεσα στους ελάχιστους πλούσιους, τούς κυρίους τής γής, και τούς πολλούς φτωχούς, τούς άκληρους εργάτες τής στεριᾶς και τής θάλασσας, ή απόσταση ολόένα μειώνεται, καθώς παρεμβάλλεται και διογκώνεται μιᾶ μεσαία τάξη από τεχνίτες, εμπόρους και ναυτικούς, πού ανεβαίνουν οικονομικά και ρυθμίζουν ή και προκαλοῦν τίς κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες. Μέ επαναστάσεις και άλλες μακροχρόνιες διαδικασίες σέ πολλές πόλεις καταργεῖται ή μοναρχία και ή άριστοκρατία και επιβάλλονται ευρύτερη συμμετοχή στήν ευθύνη για τά κοινά και άσκηση τής εξουσίας μέ βάση δίκαιο γραπτό.

Ό έλληνικός ιδεόκοσμος, τήν ώρα πού γεννιέται ή Φυσική φιλοσοφία, καθρεφτίζεται στήν ποίηση, κυρίως τή Λυρική, πού προβάλλοντας τίς πρωτοβουλίες, τά έργα και τά βιώματα, τίς προσωπικές εμπειρίες τοῦ ατόμου, τοῦ έξελισσόμενου σέ πολίτη, βαθμιαία αποδεσμεύεται από τήν τυραννία τοῦ θεοκρατικοῦ μύθου και τοῦ φόβου γενικά, εγκαινιάζει τά έρωτήματα για τή φύση και τό πνεῦμα, τή γνώση και τήν πράξη, τήν κοινωνία και τό νόμο, αναπτύσσει μέ τή σύγκριση τόν κριτικό λόγο και γίνεται πρόδρομος τής φιλοσοφίας και τής επιστήμης.

Τό άνοιγμα τῶν Έλλήνων στόν κόσμο, ό πλουτισμός τους όχι μόνο σέ οικονομικές αξίες αλλά και σέ γεωγραφικές, μετεωρολογικές και κλιματολογικές εμπειρίες, οί γνώσεις από αρχαιότερους λαούς τής Άνατολής, οί επιδόσεις στήν άστρονομία και τή μετεωρολογία για τίς ανάγκες τίς σχετικές μέ τίς καλλιέργειες και τά ταξίδια, ή κατάκτηση τοῦ κριτικοῦ λόγου, τοῦ έκκολαπτόμενου από τή δυνατότητα για συγκρίσεις ανάμεσα σέ ποικίλες δοξασίες και ήθη, όλα αυτά μέσα στά πλαίσια τής πολιτικῆς ελευθερίας, τής ευημερίας και τής νεανικῆς ορμῆς, υποβαστάζουν τή φυσιοκρατική επανάσταση τής Ίωνικῆς φυσικῆς, πού, απομυθώνοντας τή φύση στό σύνολο και στά μέρη της, περιορίζει και αποκρούει σταθερά τόν δαιμονοκρατικό και τόν ένστικτώδη φόβο τῶν μαζῶν και γίνεται ὄργανο ελευθερίας και ήθικῆς προαγωγῆς τοῦ ατόμου.

Πρώτη έκφραση τής Ίωνικῆς φυσικῆς εἶναι ή θεωρία τοῦ Νεροῦ. Ό Θαλής ό Μιλήσιος (περίπου 625 - 546), μέ επιδόσεις σέ άστρονομικά, γεωγραφικά, μαθηματικά και μηχανικά προβλήματα, αφού ταξίδεψε και οικειώθηκε γνώσεις τής Άνατολής, *αρχὴν τῶν πάντων ὕδωρ υπεστήσατο*, μαρτυρία 1. "Έτσι έπεσε τό προσωπεῖο από πλῆθος έλληνικές και ξένες ύδατογονικές παραστάσεις, και στή θέση τοῦ θεογονικοῦ Ὀκεανοῦ, τοῦ Πόντου,

τοῦ Νηρέα, τοῦ Πρωτέα καί τοῦ Τρίτωνα ἀναγνωρίστηκε τό νερό, ἀπρόσωπο σάν φυσικό σῶμα καί σάν τμήμα τοῦ κόσμου. Ἡ ιδιότητά του νά φέρνει μέσα του ζωή καί γενικά νά εὐνοεῖ τήν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς, ὅπως διαπιστώθηκε προεπιστημονικά καί ἐκφράστηκε παγκόσμια στους μύθους καί τίς λατρεῖες, ἀπό τό βεδικό νερό σάν πηγὴ γιά κάθε ὑπαρξη ὡς τό εὐαγγελικό ὕδωρ τῶν ζῶν καί τό “ἀθάνατο νερό” τοῦ παραμυθιοῦ, προσδιόρισε τήν ὑλοζωιστική ἐννοια τοῦ νεροῦ σάν ἔμβιου ἢ ἔμψυχου. Πολυμορφία πραγματωμένη ἀπό ἀρχική μονομορφία μᾶς εἶναι βέβαια γνωστή, προϋποτυπωμένη μυθικά στήν πρωτεϊκότητα τοῦ θαλάσσιου δαίμονα, ὥστόσο δέν ξέρομε πῶς ὁ Θαλῆς ἐννοοῦσε τήν παραγωγή τῶν μορφῶν τοῦ κόσμου ἀπό τό νερό σάν μοναδικό δομήσιμο ὑλικό. Ὑπαινιγμοῦ στήν προτεραιότητα τοῦ σώματος, πού, κατά τήν κοσμογένεση τοῦ Θαλῆ, ἀναδύεται ἀπό τό ἀρχικό ὑγρό, ἀφήνει ἡ μαρτυρία 14, ὅτι κατά τόν Θαλή “ἡ γῆ ἀκουμπᾶ πάνω στό νερό καί μένει στήν ἐπιφάνεια πλωτή σάν ξύλο ἢ κάτι τέτοιο”. Ἡ προϊστορία τῆς διδασκαλίας αὐτῆς φαίνεται στήν ἠσιόδεια Γῆ, πού πρώτη ἀναδύεται ἀπό τό Χάος, σέ μύθους γιά νησιά πλωτά, ὅπως ἡ Λίολία, ἡ Δῆλος, ἡ Ρόδος, ἡ Θήρα, στό μῦθο τῆς ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, ἀκόμα καί στόν βιβλικό θεό, *τῶ στερεώσαντι τήν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων*.

Συστηματικότερος νοῦς, συμπολίτης καί σύγχρονος τοῦ Θαλῆ, λίγο νεότερος στήν ἡλικία, μαθητής καί φίλος του, ὁ Ἀναξίμανδρος (περίπου 610 - 546), μέ ἀφετηριακά δεδομένα τίς θεογονικές, σχεδόν ταυτόσημες στήν προεπιστημονική ἀντίληψη, παραστάσεις βασικά τοῦ Χάους καί βοηθητικά τοῦ Οὐρανοῦ, τῆς Νύχτας, τοῦ Ἀέρα καί τοῦ Ὠκεανοῦ, σχετικά ἐπίσης τοῦ νεροῦ ἀπό τή διδασκαλία τοῦ Θαλῆ, πέτυχε νά κατανοήσει τήν προκοσμική κατάσταση τοῦ δομήσιμου ὑλικοῦ τοῦ κόσμου καί νά συλλάβει τήν ἐννοια τῆς ἄμορφης, τῆς ἀδιαμόρφωτης μάζας σάν ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος. Αὐτή τήν ἐννοια ὁ Ἀναξίμανδρος ἴσως τήν ὀνόμασε ὁ ἴδιος μέ τόν ὄρο *ἄπειρον*, πού τόν εἰσηγήθηκε στή φιλοσοφία, οὐσιαστικοποιώντας τό οὐδέτερο τοῦ ἐπιθέτου *ἄπειρος*. Γιά τή γένεση τοῦ κόσμου ὁ Ἀναξίμανδρος, μαρτ. 10, δίδασκε ὅτι αὐτή ἄρχισε ἀπό τήν ἀδιαμόρφωτη μάζα τοῦ *ἀπείρου*, ὅταν ξεχώρισε μέ ἔκκριση τό *γόνημον*, δηλαδή τό σπέρμα τοῦ θερμοῦ καί τοῦ ψυχροῦ, πού κατά τήν ἐποχὴ πρὶν ἀπό τόν Δημόκριτο τά ἐννοοῦσαν γενικά ὡς οὐσίες, ὄχι ὡς ποιότητες. Ἔτσι, μέ πυρήνα τό ψυχρό, πού ἀποτέλεσε τή μάζα τῆς Γῆς, διαμορφώθηκε, ὡς *τῶ δένδρω φλοιόν*, σφαῖρα ἀπό τή μάζα τοῦ θερμοῦ, πού ἔσκασε καί τά κομμάτια της περικλείστηκαν μέσα σέ μικρότερες σφαῖρες καί ἀποτέλεσαν τά οὐράνια σώματα.

Συμπολίτης καί ἴσως μαθητής τοῦ Ἀναξίμανδρου, ὁ Ἀναξίμανδρος (περίπου 585 - 525) φαίνεται ὅτι ξεκίνησε ἀπό τήν ἐπιθυμία του νά κάνει ἀμεσότερα νοητό τό *ἄπειρον* τοῦ Ἀναξίμανδρου. Ἔτσι, μέ βάση τήν ἐμπειρία τῆς γήινης ἀτμόσφαιρας καί τίς κρατοῦσες ἀερογονικές παραστάσεις τοῦ μύθου,

ὁ Ἀναξιμένης υπέθεσε ὅτι τὸ σύμπαν ἀπαρτίζεται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴ μάζα τοῦ ἀέρα καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν πύκνωση καὶ τὴν ἀραιώσή του προέρχονται ὅλες οἱ οὐσίες, ὅλα τὰ φυσικά σώματα καὶ φαινόμενα. Ἡ χαοτικὴ φύση τοῦ ἀέρα καὶ ἡ κινητικότητά του, πού προΐδεάζει γιὰ τὴν ἐνέργεια καὶ τὴν αἰτία τῆς γένεσης καὶ κάθε μεταβολῆς, ἴσως εἶναι τὰ γνωρίσματα πού υπέβαλαν στὸν Ἀναξιμένη τὴν ἰδέα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ τοῦ σώματος σάν ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Ὅπως δὴποτε, σύμφωνα μέ πάγια ὑλοζωιστικὴ ἀντίληψη, ὁ Ἀναξιμένης ἐννοοῦσε τὸν ἀέρα σάν ὕλη καὶ ἐνέργεια μαζί, σάν ἓνα σῶμα πάντα ζωντανό ἢ καλύτερα, μέ αὐθεντικούς ὑλοζωιστικούς ὄρους, ἀθάνατον, ὅπως πρωτύτερα τὸ ἄπειρο ὁ Ἀναξίμανδρος, καὶ αἰέζωον, ὅπως ἀργότερα τὸ πῦρ ὁ Ἡράκλειτος. Ὁ Ἀναξιμένης, σύμφωνα μέ τὶς μαρτυρίες 5 - 7, ἐξηγοῦσε τὴ δομὴ τοῦ σύμπαντος ἀπὸ τοὺς βαθμοὺς πυκνότητος τοῦ ἀέρα. Ἔτσι, κατὰ τὸν Ἀναξιμένη, ὁ ἀέρας, ὅταν ἀραιώνεται, γίνεται φωτιά, ὅταν πυκνώνεται, γίνεται ἄνεμος, ὕστερα νέφος, νερό, χῶμα καὶ ἀπὸ αὐτὰ ὅλα τὰ ἄλλα. Κατὰ τὴ γένεση τοῦ κόσμου, σύμφωνα μέ αὐτὴ τὴ θεωρία, μέ τὴ συμπύκνωση τοῦ ἀέρα διαμορφώθηκε πρῶτα ἡ Γῆ καὶ ὕστερα, ἀπὸ τὴ μάζα τῆς, μέ ἐξατμίσεις, ἀραιώσεις καὶ ἀναφλέξεις, τὰ οὐράνια σώματα. Παίρνοντας αὐτὴ τὴ θέση, ὁ Ἀναξιμένης ἀποσαφήνισε τὸ γεωκεντρικὸ κριτήριον τῆς ὡς τότε κοσμολογίας, χωρὶς νὰ παρεκκλίνει οὔτε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Ἀναξίμανδρου, πού θεωροῦσε τὰ οὐράνια σώματα ἀποσπάσματα τῆς ἀρχέγονης μάζας μέ πυρήνα τὴ Γῆ, ὕστερα ἀπὸ ἐκρηξή, οὔτε ἀπὸ τὶς κρατοῦσες θεογονικὲς ἀντιλήψεις, πού παρίσταναν σάν ἀπογόνους τῆς παμμήτειρας Γῆς τὸν Οὐρανό, τὸν Ἥλιο, τὴ Σελήνη καὶ τοὺς ἄλλους θεοποιημένους ἀστερισμοὺς. Ὁ Ἀναξιμένης μάλιστα, μέ αὐτὴ τὴ θέση του, ἐπηρέασε ἄμεσα καὶ τὸν λίγο νεότερό του Ξενοφάνη, πού δίδασκε ὅτι τὰ οὐράνια σώματα εἶναι κυριολεκτικὰ ἐφήμερα προϊόντα ἀπὸ τὶς ἀναθυμιάσεις τῆς Γῆς. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀέρα φαίνεται ἀπλοϊκὴ, ὄχι μόνο μέ τὰ σημερινὰ κριτήρια ἀλλὰ καὶ μέ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς τῆς. Ὡστόσο ὁ Ἀναξιμένης πέτυχε νὰ κάνει ὀρισμένα βήματα, πού ἀποδείχτηκαν καθοριστικά γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἰωνικῆς φυσικῆς: διδάσκοντας ὅτι ὁ ἀέρας εἶναι ὄχι μόνο πρὶν ἀπὸ τὴ γένεση τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τώρα καὶ πάντα ἡ μοναδικὴ οὐσία του, προωθοῦσε τὸ πρόβλημα ἀπὸ τὴν Κοσμογονία στὴν Κοσμολογία, δηλαδή ἀπὸ τὴν περιγραφικὴ ἐξήγηση τῆς καταγωγῆς τοῦ κόσμου στὴ λογικὴ θεώρηση τῆς δομῆς του καθαυτῆν. Καὶ θεωρώντας τὸ θερμό καὶ τὸ ψυχρό, τὸ ὑγρὸ καὶ τὸ ξηρὸ καταστάσεις τοῦ ἀέρα, ἔφτανε νὰ κατανοήσῃ τὶς ποιότητες, καὶ μάλιστα νὰ τὶς ἐξηγήσῃ ἀπὸ τὶς ποσότητες. Ἔτσι ὁ Ἀναξιμένης ὀδήγησε τὸν Μονισμό ὡς τὴν ἄκρα συνέπειά του καὶ προετοίμασε τὴν κορυφαία ἐκφρασὴ του στὸν Ἡράκλειτο.

Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὑλοζωισμού τῆς Μιλήτου στοὺς συγχρόνους του καὶ στοὺς μεταγενεστέρους φαίνεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ συνέχεια τῆς Ἰωνικῆς φυσικῆς

ἀλλά καί ἀπό τήν ἐπίδρασή του σέ ἄλλα ρεύματα, ὄχι μόνο ἐπιστημονικά ἀλλά καί μυστικιστικά. Συγκεκριμένα, ἀντίθετα ἀπό τόν Ἡσίοδο καί τούς ἄλλους θεογονικούς ποιητές, πού εἶχαν πεῖ γιά τούς πρώτους θεούς ὅτι ἐγένοντο, ὁ Φερεκύδης (ἀκμή περίπου 550), μέ τήν ὑλοζωιστική ἀφθαρσία τῆς ὕλης, θά μπορέσει νά πεῖ ὅτι ἦσαν αἰεῖ. Καί, ἀντίθετα ἀπό τήν ὡς τότε θεολογική καί λατρευτική παράδοση, ὁ Ξενοφάνης (περίπου 570 - 470) θά ὑποστηρίξει ὅτι ὁ θεός εἶναι μοναδικός, χωρίς μορφή ἀνθρώπου καί ἐνεργεῖ ὄχι μέ ὄργανα ἀλλά μέ τό σύνολο τῆς οὐσίας του· ὅπου ὁ μονοθεϊσμός ἐξηγεῖται ἀποκλειστικά ἀπό τόν ὑλοζωιστικό μονισμό, ὁ ἀντιανθρωπομορφισμός ἀπό τήν ἀποπροσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων καί ἡ ὀλοκρατία ἀπό τήν ὁμοιογένεια τῆς μάζας καί τήν ὁλότητα τοῦ κόσμου. Προσδιορισμένος ἀπό τήν ὑλοζωιστική τάση γιά ἀπομύθωση ὁ Ξενοφάνης, πολυταξιδεμένος, ἄρα μέ εὐρύ γνωσιακό φάσμα, ἀναπτύσσει τήν κριτική του στά πλάσματα τῶν προτέρων 1, 22. Ἡ ἀπομύθωση τῆς φύσης φαίνεται ἀπό Θέσεις ὅπως: “Καί τήν Ἴριδα πού λένε, σύννεφο εἶναι κι αὐτό”, 28. Στή Φυσική τοῦ Ξενοφάνη ὁ γεωκεντρισμός τῆς Μιλήτου φτάνει ὡς τή γεωκρατία: “Ἀπ’ τή γῆ ἀρχίζουν ὅλα καί τελειώνουνε στή γῆ”, 23. Ἡ γεωγονική κοσμολογία ἐνισχύεται στόν Ξενοφάνη μέ παλαιοντολογικές παρατηρήσεις, ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου, μέ ἀπολιθώματα ἀπό θαλάσσιους ὀργανισμούς. Μέ συνέπεια πρὸς τό γεωγονικό του κριτήριον ὁ Ξενοφάνης ἐξηγεῖ τά οὐράνια σώματα καί τά μετεωρολογικά φαινόμενα σάν κυριολεκτικά ἐφήμερα μορφώματα ἀπό τίς ἀναθυμιάσεις τῆς γῆς καί τήν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου σέ συνάρτηση μέ τόν ἀνθρωπογονικό μύθο, πού προϋποθέτει τήν ἀνακάλυψη τῆς κεραμικῆς.

Πάνω στήν τρίτη γενιά τοῦ ὑλοζωισμοῦ τῆς Μιλήτου ἡ ἰωνική φυσιοκρατική “ἐπανάσταση” βρέθηκε ἀντιμέτωπη μέ τή δωρική μυστικιστική “ἀντεπανάσταση”. Στοιχεῖα θεοκρατικά, ἀριστοκρατικά καί πουριτανικά, συσπειρωμένα κυρίως γύρω ἀπό τόν κατωϊταλικό ἑλληνισμό, ἐκφράστηκαν ὡς Ὀρφικοί καί Πυθαγόρειοι. Αὐτοί ἀποπειράθηκαν νά διαγράψουν ἢ, ὅπωςδήποτε, νά μειώσουν τή σημασία τῆς κοσμογνωσίας πού πρόσφερε ἡ Ἰωνική φυσική, καί μεθόδεψαν τό ἐγχείρημά τους, ὑποτάσσοντας τόν φυσικό κόσμο σέ μιὰ ὑπερβατική πραγματικότητα καί προβάλλοντας πάνω στήν ἔννοια τοῦ φυσικοῦ σώματος δαιμονοκρατικές δοξασίες σχετικές μέ τήν ψυχή. Μέ αὐτούς ἡ ἐνότητα τοῦ κόσμου διασπάστηκε σέ ἀντιθετικά ζεύγη, ἡ ὑλοζωιστική οὐσία χωρίστηκε σέ σῶμα καί ψυχή καί ἡ σχέση τοῦ εἰδικοῦ μέ τό γενικό παρουσιάστηκε σάν σχέση τοῦ φαινομενικοῦ μέ τό πραγματικό. Ἡ Ἰωνική φυσική πέτυχε ἄμεσα προσβάσεις στό στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου, ἀφοῦ οἱ Πυθαγόρειοι ἀντικειμενικά ἀδυνατοῦσαν νά ξεφύγουν ἀπό τούς ὑλοζωιστικούς προσδιορισμούς. Στή μελέτη τοῦ φυσικοῦ κόσμου οἱ Πυθαγόρειοι πρόσεχαν τούς ἀριθμούς περισσότερο ἀπό τά σώματα, δηλαδή τίς

σχέσεις περισσότερο από τίς ούσίεσ. Ἔτσι αὐτοί ἔδωσαν στήν Ἴωνική κοσμολογία τή δική τους ἔκφραση, τή μαθηματική καί μαζί τή μυστικιστική. Ὡστόσο, ἀκριβῶσ ἐπειδή ἡ “ἀντεπανάσταση” ἔμαθε τή γλώσσα τῆσ “ἐπανάστασης”, ἡ Ἴωνική φυσική διέτρεξε τόν ἔσχατο κίνδυνο. Τότε στήν Ἴωνία, στό κοσμοπολιτικό περιβάλλον τῆσ Ἐφέσου, ἀπό τή γενιά τῶν οἰκιστῶν τῆσ, παρουσιάστηκε ἕνα ἀπό τά μεγαλοφυέστερα πνεύματα τῆσ ἀνθρώπινησ ἱστορίας, ὁ Ἡράκλειτοσ (περίπου 540 - 480).

Μέ τή θεωρία τῆσ Φωτιάσ, ἐνισχυμένη ἀπό τήν πιό ἀμείλικτη ἀμφισβήτηση κάθε μυθοκρατικῆσ ἀξίασ, ὁ Ἡράκλειτοσ ἔφερε τόν ὑλοζωισμό στήν κριτικότερη ἔκφρασή του· ἔτσι ἔσωσε τήν Ἴωνική φυσική καί τήν κατέστησε βιώσιμη, ἀκόμα καί ὅταν, ἀργότερα, τά μεταφυσικά κινήματα γιγαντώθηκαν καί ἀπλώθηκαν στήν Ἑλλάδα μέ τούσ Ἐλεάτεσ, τούσ Σωκρατικοúσ καί τούσ Πλατωνικοúσ. Προεκτείνοντας τά διδάγματα τοῦ ὑλοζωισμοῦ τῆσ Μιλήτου, τῆσ ἀριθμολογίασ τῶν ἀρχαιότερων Πυθαγορείων καί τοῦ διαφωτισμοῦ τοῦ Ξενοφάνη, ὁ Ἡράκλειτοσ προσφέρει δυναμική παράσταση τοῦ σύμπαντοσ, πείθοντας μέ τήν ἀποδεικτική τοῦ παραδείγματοσ, γιά τήν ἐνιαία καί μοναδική πύρινη οὐσία του, πού φανερόνεται σέ πλῆθοσ μορφώματα. Ἔτσι, “τόν κόσμο τοῦτο, τόν ἴδιο γιά ὄλουσ γενικά, οὔτε θεόσ οὔτ’ ἀνθρώποσ τόν ἔκανε, μά ἦταν πάντα καί εἶναι καί θά ἔναι πῦρ ἀείζωο, πού ἀνάβει μέ μέτρο καί σβήνει μέ μέτρο”, 51. Ἡ φωτιά μετατρέπεται πρῶτα σέ θάλασσα, καί τῆσ θάλασσασ τό μισό σέ γῆ καί τ’ ἄλλο μισό σέ ρεύματα· ὄλα αὐτά μέ τή σειρά ξαναγίνονται φωτιά. Κάθε μεταστοιχείωση γίνεται εἰσ τόν αὐτόν λόγον, 53, πού σημαίνει ὅτι τό σταθερό ποσό τῆσ μάζασ καί ἡ αὐτορρυθμιζόμενη ἰσορροπία μέσα στή φύση, ἴσωσ διαπιστωμένα πρῶτα ἀπό τόν Ἀναξίμανδρο καί ἔκφρασμαμένα στή γλώσσα τῆσ ἠθικῆσ, βρίσκουν στόν Ἡράκλειτο τή μαθηματική διατύπωσησ τους. Τά πάντα μεταβάλλονται ἀδιάκοπα: “Ψυχρά θερμαίνονται, θερμά ψύχονται, ὑγρά ξεραίνονται, ξερά νοτίζουν”, 42. “Γιά τίσ ψυχέσ θάνατοσ εἶναι νερό νά γίνουν, γιά τό νερό θάνατοσ γῆ νά γίνει, κι ἀπό τή γῆ νερό γίνεται κι ἀπ’ τό νερό ψυχή”, 66. “Τά πάντα ἀνταλλάσσονται μέ τή φωτιά καί ἡ φωτιά μέ τά πάντα”, 54. Ἡ φωτιά, ἡ μόνη ἀληθινή οὐσία εἶναι ξέχωρη ἀπό τά πάντα, τά πολύμορφα φανερώματά τῆσ, 83. Τά ἀντίθετα δέν εἶναι ἀδύποστατεσ οὐσίεσ ἀλλά διαφορετικά φανερώματα τῆσ φωτιάσ. Τό ὄν συμφωνεῖ καί διαφωνεῖ μόνο μέ τόν ἑαυτό του. Τό σύμπαν εἶναι δομημένο μέ συναρμογή ἀπό ἀντίρροπεσ δυνάμεισ. Αὐτή εἶναι ἡ *παλίντροποσ* ἢ *παλίντροποσ ἀρμονία*, 27. Μέ τέτοια ἔννοια τοῦ σύμπαντοσ ἀνοίγε πιά ὁ δρόμοσ γιά νά μελετηθοῦν ἡ ταυτότητα καί ἡ ἑτερότητα, ὁ χῶροσ καί ὁ χρόνοσ, ἡ κίνηση καί ἡ σχέση, τό συνεχέσ καί ἡ διαιρετότητα τῆσ ὕλησ σάν εἰδικά προβλήματα τῆσ Φυσικῆσ.

Πρώτη φωνή τῆσ ἀνανεωμένησ Ἴωνικῆσ φυσικῆσ στό χῶρο τοῦ κατωιταλικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀμέσωσ μετά τόν Ἡράκλειτο, εἶναι ὁ Ἀλκμαίων ὁ Κρο-

τωνιάτης (ἀκμή περίπου 500), σύγχρονος καί συντοπίτης μέ τούς ἀρχαιότερους Πυθαγορείους, ἄσχετος ὅμως μέ αὐτούς. Μέ βάση τήν πυθαγορική θεωρία τῶν ἀντιθέτων καί τήν ἡρακλειτική τῆς ἀντιθετικῆς ἁρμονίας, ὁ Ἄλκμαιων, γνήσιος *φυσιολόγος*, καί μέ τήν ἀρχαία καί μέ τή σημερινή σημασία τοῦ ὄρου, κατακτᾷ γιά λογαριασμό τῆς Φυσικῆς φιλοσοφίας τήν ἔννοια τῆς διπολικότητας καί καταλαβαίνει ὅτι οἱ δύο πόλοι τοῦ ὄντος συμπίπτουν σέ κάθε σημεῖο τῆς πραγματικότητας, ἀφοῦ ἔχει διαβάσει στόν Ἡράκλειτο 34 ὅτι εἶναι “κοινό ἀρχή καί πέρας στόν κύκλο”. Τήν αἰωνιότητα τοῦ σύμπαντος ὁ Ἄλκμαιων τήν ἀπέδιδε στήν ἀεικινησία του, ἔννοια πού βέβαια γεννιέται ἀπό τήν ἡρακλειτική ἔννοια τῆς κοσμικῆς φωτιᾶς μέ τίς ἀτέλειωτες μεταμορφώσεις της. Αὐτή ἦταν ἡ γενική κατάσταση τῆς Φιλοσοφίας, ὅταν οἱ Έλεάτες ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους στό προσκήνιό της. Τή στιγμή πού παρουσιάζεται ἡ Έλεατική θεωρία, ἡ ἑλληνική φιλοσοφία ἔχει συμπληρώσει ἤδη ἕναν αἰῶνα ζωῆς.

Ἡ Έλεατική διδασκαλία βασίζεται γενικά στίς κατακτήσεις τῆς ἑλληνικῆς κοσμογνωσίας, τόσο στήν ἐπιστημονική ὅσο καί στή μυστικιστική ἔκφρασή της. Πέρα ὅμως ἀπό αὐτό τό γενικό κλίμα, οἱ ἄμεσοι καί πραγματικοί πρόδρομοι τῶν Έλεατῶν εἶναι οἱ Πυθαγόρειοι, ὁ Ξενοφάνης καί ὁ Ἡράκλειτος. Αὐτοί συντελοῦν στή γένεση τοῦ ἑλεατικοῦ προβληματισμοῦ, ἄλλος περισσότερο θετικά καί ἄλλος περισσότερο ἀρνητικά. Οἱ Πυθαγόρειοι μέ τή μαθηματική σκέψη τους ἀπό τή μιά καί μέ τή δαιμονοκρατία τους ἀπό τήν ἄλλη· ὁ Ξενοφάνης μέ τόν ὑλοζωιστικό καί ἀπρόσωπο θεό του· ὁ Ἡράκλειτος μέ τό δυναμικό σύμπαν καί τό κοσμικό πῦρ, τό *πάντων κεχωρισμένων*. Ἀρχηγός τῆς Έλεατικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Παρμενίδης (περίπου 515 - 440), ὄχι ὁ Ξενοφάνης, ὅπως πίστευαν πολλοί, ἤδη ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Ὁ Ξενοφάνης εἶναι βασικά ὑλοζωιστής ἀκόμα καί ὡς θεολόγος. Πρόδρομος τῶν Έλεατῶν εἶναι βέβαια ὁ Ξενοφάνης, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, ὄχι ὅμως μέ κάποιον τρόπο πού νά τόν διαφοροποιεῖ ἀπό τούς ἄλλους προδρόμους, ἀπό τούς Πυθαγορείους καί τόν Ἡράκλειτο. Ὁ Παρμενίδης ἦταν γέννημα καί θρέμμα τῆς κατωιταλικῆς Ἑλέας, ὅπου ἔδρασε καί πολιτικά, κυρίως ὡς νομοθέτης. Ἀπό τήν πατρίδα τοῦ Παρμενίδη πῆρε τό ὄνομά της ἡ Έλεατική φιλοσοφία.

Ὁ Παρμενίδης στηρίζεται στήν ἐπαναστατική θεολογία τοῦ Ξενοφάνη καί στή μαθηματική σκέψη τῶν Πυθαγορείων ἀλλά ἡ θεωρία του ἐκδηλώνεται κυρίως ὡς ἀντίδραση στό γεμάτο κινητικότητα σύστημα τοῦ Ἡράκλειτου. Ὁ Ἡράκλειτος εἶχε ἀναγνωρίσει τό ὄν στό *αἰεζωον πῦρ*, πού μεταμορφώνεται ὁλοένα καί παίρνει, αὐτό μόνο του, ὅλες τίς μορφές πού φανερώνονται μέσα στή φύση. Ὁ Παρμενίδης ἀποδέχεται τή μοναδικότητα, τήν ἐνότητα καί τήν αἰωνιότητα τοῦ ἡρακλειτικοῦ ὄντος, ἀδυνατεῖ ὅμως νά κατανοήσῃ τήν κινητικότητα καί τή μεταβλητότά του. Ἐτσι ὁ Παρμενίδης

ὀρίζει τό ὄν ὡς *ἀγένητον, ἀνώλεθρον, οὐλον, μονογενές, ἀτρεμές, ὁμοῦ πᾶν, ἕν, συνεχές, τετελεσμένον, ὁμοῖον, ἔμπλεον, ἀκίνητον, ἀναρχον, ἄπαντον, ταυτόν, ἔμπεδον, ἴσον, ἰσοπαλές*. Μέ μιᾶ ἀρχέγονη συλλογιστική ὁ Παρμενίδης ἀποκλείει τήν ἀρχή καί τό τέλος, τή γένεση καί τό θάνατο, τήν αὐξηση καί τή φθορά, τήν κίνηση καί τή μεταβολή, τή διαιρετότητα καί τήν ἀσυνέχεια τοῦ ὄντος. Ἀπό αὐτή τή θέση ὁ Παρμενίδης ἐξηγεῖ τόν φυσικό κόσμον σάν φαινομενικό, καί στή συνέχεια ἐκθέτει τή δική του φυσική θεωρία, πού βάζει σάν κοσμολογικές ἀρχές τό φῶς καί τή νύχτα.

Τό ὄν τοῦ Παρμενίδη, στή σύλληψή του γενικά σάν ἔννοια ὑπερβατικῆς ἀρχῆς, ἔχει ρίζες στή γενικότερη μυστικιστική, θεοκρατική καί δαιμονοκρατική, μοναρχική καί ἀπολυταρχική, ὅπως καί στή μονιστική παράδοση ἀκόμα στόν ἀντιμυθικό καί ἀντιλατρεϊακό θεό τοῦ Ξενοφάνη καί στό σοφόν τοῦ Ἡράκλειτου, πού εἶναι ὑπερεμπειρικά, ὄχι ὅμως ἀκόμα καί ὑπερβατικά, *πάντων κεχωρισμένον*. Στά εἰδικά γνωρίσματά του τό ὄν τοῦ Παρμενίδη κατάγεται, ὡς περιγραφόμενο μέ ἔννοιες χώρου, χρόνου, ὄγκου, δομῆς, ἀπό τήν Ἰωνική φυσική ὡς τέλειο σφαιρικό σχῆμα, ὁμοιόμορφο, *ὁμοῖον, ἴσον, ἰσοπαλές, τετελεσμένον, συνεχές, ἔμπλεον*, ἀπό τοῦς Πυθαγορείους ὡς *ἕν, μονογενές* καί *ἀνώλεθρον*, ἀπό τοῦς ὕλοζωιστές, μέ τήν *ἀνώλεθρον*, ἐνιαία ὕλοζωιστική οὐσία ὡς *ἀναρχον, ἄπαντον, ἀγένητον, ἀνώλεθρον, οὐλον* καί *ταυτόν*, ἀπό τόν Ἡρακλειτικό κόσμο καί τό ἀλλοιούμενο *πῦρ* ὡς *ἕν, οὐλον, ἀκίνητον* καί *ἔμπεδον*, ἀπό τόν ξενοφανικό θεό, τόν *ἕνα* καί *μέγιστον*, πού ἐνεργεῖ *οὐλος* καί πού *αἰεῖ ἐν ταυτῷ μίμνει κινούμενος οὐδέν*. Στήν καθαρή φυσική θεωρία τοῦ Παρμενίδη, βάζοντας ἀρχές τοῦ κόσμου τό φῶς καί τή νύχτα, συνδέεται τόσο μέ τήν πυροκρατική κοσμολογία τοῦ Ἡράκλειτου (*φῶς* - *φωτιά*) ὅσο καί μέ τίς φωτογονικές καί σκοτογονικές παραστάσεις τῶν Ὀρφικῶν (*φῶς* - *Φάνης*, κοσμογονικός θεός, καί *νύξ* - *Νύξ*, κοσμογονική θεά).

Οἱ μαθητές τοῦ Παρμενίδη, ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης (περίπου 490 - 430) καί ὁ Μέλισσος ὁ Σάμιος (ἀκμή περίπου 440), ὑπερασπίστηκαν τή θεωρία τοῦ δασκάλου τους στήν ἐπιμέρους προβληματική της, ἀναπτύσσοντας κυρίως τήν ἀρχέγονη συλλογιστική του, πού ἐπιχειροῦσε νά καταδείξει λογικά ἀδύνατη τήν ἀρχή καί τό τέλος, τή γένεση καί τό θάνατο, τήν αὐξηση καί τή φθορά, τήν κίνηση καί τή μεταβολή, τή διαιρετότητα καί τήν ἀσυνέχεια τοῦ ὄντος. Ὁ Ζήνων ἐπινόησε γι' αὐτό τό σκοπό τήν ἔμμεση ἀπόδειξη, φανερώνοντας τά παράδοξα σάν ἐπακόλουθα τῆς ἐνδεχόμενης ἀποδοχῆς τοῦ ὅτι τό ὄν δέν εἶναι ἕνα, δέν εἶναι ἀκίνητο κτλ. Αὐτή ὅμως ἡ ἐπεξεργασία τοῦ παρμενιδικοῦ προβληματισμοῦ ἐπέφερε καί κάποια τροποποίηση τῆς ἔννοιας τοῦ ὄντος, ὅπως αὐτή εἶχε διατυπωθεῖ ἀπό τόν ἀρχηγό τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας. Ἔτσι ὁ Ζήνων μέ τήν *ἐπ' ἄπειρον τομῆν* παραμερίζει τό *οὐδὲ διαιρετόν* καί ὁ Μέλισσος, προσθέτοντας στό ὄν τά γνωρίσματα

τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ ἀσωμάτου, ἐγκαταλείπει τὸ τετελεσμένον ἑνὸς ἀπαρτισμένου καὶ συμμετρικοῦ ὄγκου. Μὲ τὰ πρόσθετα γνωρίσματά του τὸ Ἐλεατικὸ ὄν κατανατᾶ ἀκόμα πιὸ ὑπερβατικὸ.

Ἡ Ἐλεατικὴ θεωρία προκάλεσε πολλαπλές ἀντιδράσεις σέ διαφορετικὰ πεδία ἔρευνας, πού ἀπὸ τότε ἀκριβῶς αὐτονομήθηκαν καὶ ἐξελίχθηκαν σέ εἰδικούς κλάδους τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης: στό γνωσιοθεωρητικὸ καὶ τὸ λογικὸ, στό ὄντολογικὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ, στό φυσικὸ καὶ τὸ μαθηματικὸ. Σημειώσαμε ἤδη ὅτι μὲ τὸν Ἡράκλειτο ἀνοίγε ὁ δρόμος γιὰ νὰ μελετηθοῦν ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ἑτερότητα, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ἡ κίνηση καὶ ἡ σχέση, τὸ συνεχές καὶ ἡ διαιρετότητα τῆς ὕλης. Ἡ Ἐλεατικὴ θέση, πέρα ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν ἄρνηση, πού θά μπορούσε νὰ προκαλέσει μὲ τὸν ὑπερβατισμὸ τῆς, ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια ὅλα αὐτὰ τὰ εἰδικὰ προβλήματα, ὅξυνε τὴ φύση τους στό ἔπακρο καὶ ἔκανε ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀνταπόκριση σ' αὐτὰ, ἂν ἡ ἑλληνικὴ σκέψη, φυσιοκρατικὴ ἢ ὑπερβατικὴ, δέν ἤθελε νὰ ὑποχωρήσει στό μῦθο. Ὁ διάλογος πού ἀκολούθησε, κορύφωσε τὴ σύγκρουση τοῦ δωρικοῦ μὲ τὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, καὶ ἡ *γιγαντομαχία περὶ τῆς οὐσίας* δέν ἦταν παρά μιὰ φάση τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ, πού πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Στό πεδίο τῆς γνωσιολογίας καὶ τῆς λογικῆς πρῶτος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Σοφιστικῆς ἐγκαινιάζει τὸν ἀντίλογο στὴν Ἐλεατικὴ θεωρία ὁ Γοργίας (483 - 376). Αὐτός στό ἔργο τοῦ Μέλισσου *Περὶ φύσεως ἢ περὶ τοῦ ὄντος* ἀπαντᾶ μὲ τὸ ἔργο του *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, πού βέβαια ἀπευθύνεται ἄμεσα στὸν Μέλισσο, ἀλλὰ ἔμμεσα ἀντιμετωπίζει τὴν Ἐλεατικὴ φιλοσοφία στό σύνολό τῆς. Ὁ Γοργίας τοποθετεῖ καθεμιὰ ἀπὸ τίς θέσεις τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας πάνω στό τριαδικὸ δυνητικὸ σχῆμα θέση - ἄρση - σύνθεση καὶ, χρησιμοποιώντας τὴν ἴδια συλλογιστικὴ πού οἱ Ἐλεάτες εἰσηγήθηκαν, ἀντιστρέφει τὰ ἐπιχειρήματά τους καὶ καταλήγει στό γενικὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ὄν οὔτε ὑπάρχει οὔτε νοεῖται οὔτε ἀνακοινώνεται, γιὰ αὐτὸ πού ἀνακοινώνομε εἶναι λόγια, δέν εἶναι τὸ ὄν.

Στό πεδίο τῆς Φυσικῆς, πρὶν ἀπὸ τὴ φυσιοκρατικὴ ἐρμηνεῖα τῆς Ἐλεατικῆς ὄντολογίας ἀπὸ τοὺς Ἀτομικούς, ἐκδηλώθηκαν τάσεις συγκερασμοῦ τοῦ δωρικοῦ καὶ τοῦ ἰωνικοῦ πνεύματος καὶ τάσεις ἐμμονῆς στὴν ὀλοζωιστικὴ ὀρθοδοξία. Ἡ ἀκραία θέση τοῦ Παρμενίδη, ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι μόνο *βροτῶν δόξαι*, δηλαδή οὔτε κἂν, ἐπιτέλους, *ὄψις ἀδήλων*, μολονότι αἰτιολογημένη ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια τῶν αἰσθήσεων καὶ τὸ ἀνεξήγητο τοῦ μεταβολισμοῦ τῆς ἐμπειρικῆς καὶ λογικῆς δεδομένης οὐσίας, δέν εἶχε ἀποδοχὴ σέ καμιὰ ἀπὸ τίς τάσεις πού ἐκδηλώθηκαν ὡς ἀντιδράσεις, θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς, στὴν Ἐλεατικὴ φιλοσοφία, ἀκόμα οὔτε στὴν πιὸ ἀκραία πνευματοκρατικὴ, τὴν πλατωνικὴ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔκανε ἐπιτακτικότερη τὴν

ανάγκη νά ἐξηγηθεῖ ἱκανοποιητικά ὁ κόσμος τοῦ γίνεσθαι, ἀκριβέστερα τό ἴδιο τό γίνεσθαι, τά φυσικά μορφώματα καί ἡ γενεσιουργός αἰτία τους, ἡ σύνθεση καί ἡ διάλυση, ἡ αὔξηση καί ἡ φθορά, ἡ κίνηση καί κάθε μεταβολή.

Ἐπί τὸν δωρικὸ κόσμον ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος (492 - 432), κοσμολόγος μέ ἔκφραση φυσική καί μυστική, ἐπιχειρεῖ πρῶτος ἓνα συγκεκριασμὸ, προεκτείνοντας τὸν κοσμολογικὸ πλουραλισμὸ τοῦ Παρμενίδη καί στό ὄντολογικὸ πεδίο. Αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα, πού κρατιέται γερά ἀπὸ τὴν ἐδραιωμένη πλουραλιστικὴ συνείδηση τῆς δημοκρατικῆς ἐποχῆς τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, ἔχει καταλυτικὲς συνέπειες καί γιὰ τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα καί ἐπιφέρει ἀμετάκλητα καί γενικά καί γιὰ τὰ δύο, καί στό πεδίο τῆς Φυσικῆς καί στό πεδίο τῆς Ὀντολογίας, τὴν ὀριστικὴ ἔκπτωση τοῦ μονισμοῦ, πού εἶχε τὸ πρότυπο τοῦ στό ἀπολυταρχικὸ παρελθόν. Γιὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὸ σύμπαν συντίθεται καί ἀποσυντίθεται ἀπὸ τέσσερις, αἰώνιες καί ἀμετάβλητες, οὐσίες, πού τίς κατευθύνουν δύο ἀκατάλυτες δυνάμεις: οἱ οὐσίες εἶναι τὸ Νερό, ὁ Ἀέρας, ἡ Γῆ, ἡ Φωτιά· οἱ δυνάμεις εἶναι ἡ Ἀγάπη καί τὸ Μῖσος, ἡ ἔλξη καί ἡ ἀπόθηση, θά λέγαμε σήμερα. Εὐδιάκριτα ἐδῶ τὸ Νερό τοῦ Θαλῆ, ὁ Ἀέρας τοῦ Ἀναξίμενη, ἡ Γῆ τοῦ Ξενοφάνη, ἡ Φωτιά τοῦ Ἡράκλειτου. Ἡ Ἀγάπη καί τὸ Μῖσος βγαίνουν ἀπὸ τὸ *συμφερόμενον διαφερόμενον* ἢ τὸν πόλεμον καί τὴν εἰρήνην τοῦ Ἡράκλειτου. Τὸ σύμπαν τοῦ Ἐμπεδοκλῆ εἶναι ἀκίνητο στό σύνολό του, κατὰ τὸ ἐλεατικὸ πρότυπο, καί κινούμενο στά μέρη του, κατὰ τὸ ἠρακλειτικὸ πρότυπο. Ἡ θέση τοῦ Ἐμπεδοκλῆ *ἀκίνητοι κατὰ κύκλον*, 17, 14, εἶχε ἔρεισμα στό ἀξίωμα τοῦ Ἡράκλειτου, 34, *ξυγὸν ἀρχὴ καὶ πέρας ἐπὶ κύκλον*, ἀξίωμα πού εἶχε γίνει δεκτό, χωρὶς ἐπιφύλαξη, καί ἀπὸ τὸν Ἀλκμαίωνα, 2 καί ἀπὸ τὸν Παρμενίδη, 5. Θεσπίζοντας ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὐσίες καί δυνάμεις, χώρισε τὸ φυσικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὴν κίνηση καί ἔτσι παρερμήνευσε τὴν ὑλοζωιστικὴ οὐσία, πού ἦταν *ἀείζων*, ὕλη καί ἐνέργεια μαζί. Μέ προηγούμενα τὰ ἀντιθετικὰ ζεύγη τῶν Πυθαγορείων ἀπὸ τὴ μιά, τὸ εἶναι καί φαίνεσθαι τῶν Ἐλεατῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, προσδιορισμένος ἀπὸ τὴν δαιμονοκρατία, εἰδικά τοῦ ὄρφικο-πυθαγορικοῦ κύκλου, ἐπινοεῖ τὴν ἐπέμβαση τῆς ἐνέργειας πάνω στὴν ὕλη μέ πρότυπο τὸ σῶμα τὸ κατεχόμενον καί κατευθυνόμενον ἀπὸ τὸ δαίμονα. Αὐτὸ ἀνοίξε τὸ δρόμον σὲ κάθε ἰδεοκρατικὴ θεωρία ὡς τίς μέρες μας. Ὑστερα ἀπὸ τὴν πρώτη "αὐθαιρεσία" εἰς βάρος τῆς Ἴωνικῆς φυσικῆς, ἀπὸ τὸν Παρμενίδη, ἡ δευτέρα ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ: ὁ Παρμενίδης, παρερμηνεύοντας τὴν ἠρακλειτικὴ διάκριση μέρους καί ὅλου, διέσπασε τὴν ἐνιαία ὑλοζωιστικὴ οὐσία σὲ ὄν καί φαινόμενα· ὁ Ἐμπεδοκλῆς, προσπαθώντας νά γεφυρώσει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στό ὄν καί στά φαινόμενα, διέσπασε γιὰ δευτέρη φορά τὴν ὑλοζωιστικὴ οὐσία σὲ ὕλη καί ἐνέργεια. Ἀλλὰ τὸ νεκρὸ φυσικὸ στοιχεῖο ἦταν καθαρὴ ἐπινόηση, ἔστω καί δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν ἀδου-

ναμία να εξηγηθεί ο μεταβολισμός της ουσίας· κι αυτό γιατί κανείς, απόλυτα κανείς, όχι μόνο ύλοζωιστής αλλά και ποιητής Θεογονίας, δεν είχε ποτέ φανταστεί φυσικό σώμα στερημένο από ενέργεια ή ενέργεια έξω από φυσικό σώμα, αφού και οι Θεοί ήταν σωματικοί!

Από τον Ιωνικό κόσμο ο Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος (περίπου 500 - 428), προσπαθώντας να επιτύχει το συγκεκριισμό της Φυσικής με την Οντολογία, σκέφτηκε όχι πολύ διαφορετικά από τον Εμπεδοκλή. Έχοντας προηγούμενα την έννοια του Ξενοφάνη για το Θεό, πού νόου φρενί πάντα κραδαίνει, 21, την γνώμην του Ηράκλειτου, 85, *ότι ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων* και την *ἱερὴν φρεῖρα* του Εμπεδοκλή, 134, 4, ο Αναξαγόρας υπέθεσε ως αίτιο για την κίνηση το Νοῦ, ουσία έντελῶς ξεχωριστή από τά συστατικά της ὕλης, πού είναι *ὁμοῦ πάντα*. Έτσι ὁμως ο Αναξαγόρας ἔδωσε συνέχεια στη διάσπαση της ουσίας σε ὕλη και ενέργεια

Επιστροφή στον ὀρθόδοξο ύλοζωισμό διδάσκει ο Διογένης ο Απολλωνιάτης, ανατρέχοντας στον Αναξιμένη και ανανεώνοντας τή θεωρία του Άέρα: *Καί μοι δοκεῖ τὸ τὴν νόησιν ἔχον εἶναι ὁ ἀῆρ καλούμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τούτου πάντα καὶ κυβερνᾶσθαι καὶ πάντων κρατεῖν· αὐτὸ γάρ μοι τοῦτο θεὸς δοκεῖ εἶναι καὶ ἐπὶ πᾶν ἀφίχθαι καὶ πάντα διατιθέναι καὶ ἐν παντὶ ἐνεῖναι*, 5. Η θεωρία του Άέρα, ὅπως είναι διατυπωμένη από τον Διογένη, ἂν και ἔχει ἐνισχύσει τὴν ἀναξιμενική έννοια με γνωρίσματα ξενοφανικά, ἡρακλειτικά, ἔλεατικά και ἀναξαγορικά, προδίδει ὀπισθοδρόμηση στις πιό ἀπλοϊκές συλλήψεις, πού κάτω από τή νέα προβληματική φαίνονται σχεδόν μυθικές και φανερώνουν τὸ μάταιο της ἔμμονης στον ύλοζωισμό. Ὅμως ἡ θέση του Διογένη περιέχει τοῦτο τὸ θεμελιακά ἀυθεντικό για τὴν ἱστορική δικαίωση του ύλοζωισμού: ἀρνεῖται σάν ἀυθαιρεσία τὴ διάσπαση της ύλοζωιστικής ουσίας σε ὕλη και ενέργεια.

Στό πεδίο της Φυσικής οι Ἀτομικοί ἀνέλαβαν τὸν πραγματικό ἀντίλογο με τὴν ἔλεατική ὄντολογία, ὅπως στό πεδίο της γνωσιοθεωρίας και της λογικής τὸν εἶχαν ἀναλάβει οι Σοφιστές. Οι Ἀτομικοί εἶδαν ἔγκαιρα ὅτι ἀπό τὴ διαμάχη της ἔλεατικής ὄντολογίας με τὴν Ἰωνική φυσική εἶχαν βγει στήν ἐπιφάνεια γνήσια και κεντρικά προβλήματα ουσίας, πού δὲν μπορούσε να τά ἐπιλύσει πιά ἡ ρομαντική ἔμμονη στον ύλοζωισμό. Έτσι οι Ἀτομικοί μαθήτησαν στους Έλεάτες και ἔμαθαν να τούς ἀντιμετωπίζουν με ὄπλα ἔλεατικά. Ὁ Λεύκιππος (ἀκμή περίπου 430) και ὁ Δημόκριτος (περίπου 460 - 370), δάσκαλος και μαθητής, φίλοι και συνεργάτες, δέχτηκαν τὸ ἔλεατικό δόγμα ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἀγέννητο και ἄφθαρτο, θέση πού, ἐπιτέλους, εἶχε τὴν καταγωγή της στό ἡρακλειτικό *ἦν αἰὲ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται*, 51· δὲν δέχτηκαν ὁμως ὅτι τὸ ὄν εἶναι και ἀκίνητο και ἀδιαίρετο. Οι Έλεάτες εἶχαν ἀρνηθεῖ τὴ δυνατότητα να κινεῖται και να διαιρεῖται τὸ ὄν, ἐπειδὴ γι' αὐτούς ἔκτός ἀπό τὸ ὄν δὲν ὑπῆρχε τίποτ' ἄλλο. Οι Ἀτομικοί παρατήρη-

σαν ότι με αυτό τον τρόπο οί Έλεάτες είχαν άρνηθει και την ύπαρξη του κενού, πού τό ταύτιζαν με τό μή ὄν. Άλλά τό κενόν, τό μή ὄν, άπέναντι στό πλήρες, στό ὄν, μπορεί νά τό λέμε μή ὄν, είναι ὅμως τόσο πραγματικό ὅσο και τό ὄν. Με άλλα λόγια ή ύπαρξη του κενού χώρου έπρεπε νά θεωρεΐται τόσο βέβαιη ὅσο και ή ύπαρξη του ὄντος. Αυτό ήταν τό πρώτο βήμα για φυσιοκρατική έρμηνεία τής Έλεατικής θεωρίας. Στή συνέχεια οί Άτομικοί αντιμετώπισαν τή θέση του Ζήνωνα για τήν ἐπ' άπειρον τομήν και έφτασαν στην έννοια του Άτόμου, δηλαδή του άτμητου μορίου ύλης. Ύστερα από αυτά οί Άτομικοί δέν δυσκολεύτηκαν νά αποδώσουν στό άτομο τά γνωρίσματα πού ὁ Παρμενίδης είχε δώσει στό ὄν: άγέννητο, άκατάλυτο, άμετάβλητο, άπλό και μέ ὀρισμένα ὄρια. Αυτό ὅμως σήμαινε ὅτι τό άτομο είχε μόνο ὄγκο, ὄχι άλλη ιδιότητα. Έτσι, μέ βάση τήν Έλεατική ὄντολογία, οί Άτομικοί έφτασαν στην έννοια τής άποίου ύλης και εξήγησαν τίς ποιότητες από τούς τρόπους συμπλοκής τῶν ατόμων κατά τή σύνθεση τῶν σωμάτων. Η θετικιστική έρμηνεία τής έλεατικής ὄντολογίας είχε συμπληρωθεΐ.

Η Έλεατική φιλοσοφία είχε ανταποκριθεΐ από ιστορική άποψη έγκαιρα στην ανάγκη νά εξηγηθεΐ τό γίνεσθαι σέ αναφορά πρὸς τό εΐναι. Με τήν προσπάθειά της νά κατανοήσει αυτή τή σχέση, έφερε στην επιφάνεια και έγκαινίασε ή ίδια πλήθος γνήσια προβλήματα τής Φυσικής. Θέλοντας ὅμως νά δώσει κάποια ίκανοποιητική άπάντηση στό εμπειρικά άπρόσιτο θέμα του μεταβολισμού τής ούσίας, χώρισε τόν ένιαίο κόσμο σέ πραγματικό και φαινομενικό. Έτσι εϋθύνεται ιστορικά για τή διάσπαση τής ὀλοζωιστικής ούσίας σέ ύλη και ενέργεια και, στην προέκταση, για τή γένεση τής πνευματοκρατίας και του ὕλισμοϋ. Με τή θετικιστική έρμηνεία τής Έλεατικής διδασκαλίας από τούς Άτομικούς, τό χάσμα ανάμεσα στην πνευματοκρατία και τόν ὕλισμό ή ανάμεσα στον ὕπερβατισμό και τή φυσιοκρατία έγινε ὀριστικά άγεφύρωτο και ξεπέρασε τά ὄρια τής Προσωκρατικής φιλοσοφίας. Ο "έθνικός διχασμός" μπήκε σέ νέα φάση στην Άττική φιλοσοφία, όταν οί Έλεάτες πολιτογραφήθηκαν στό κράτος τῶν ιδεῶν και ὁ άρχηγός τους έγινε για τόν Πλάτωνα ὁ πατήρ ἡμῶν Παρμενίδης και ὁ Παρμενίδης ὁ μέγας.